

İLERİ SANAT, GERİ SANAT

İleri sanat realist ve inkılâpçı sanat olduğu için zamanın sosyal meselelerine lâkayt kalamaz. İleri olmak için sanatkârların mutlaka her eserinde istismardan, sefaletten, hürriyetten bahsetmesi gerekmez ama istismarın, hürriyetsizliğin hüküm sürdüğü bir devirde ileri sanat bu meselelere sağır da kalamaz.

Saf sanat taraftarlarına göre sanatta ilerilik ve gerilik diye bir şeyden bahsedilemez. Onlara söylenecek çok söz varsa da bu yazıda onlarla münakaşaya girmek niyetinde değilim. Sanatın sosyal tabiatını kabul edenler arasında zaman zaman rastladığım, yenilikle ileriliği birbirine karıştırmak temayülü dolayısıyla, sanatta ilerilik meselesi üzerinde durmak istiyorum.

Sanat eserleri için ilerilik, gerilik meselesi varittir, çünkü sanat eseri mutlaka bir şeyler söyler, bir mâna ifade eder. İkincisi, eser mutlaka onu yazan sanatkârdan başka küçük veya büyük, bir grup insan için bir mâna taşır. “Sanatkâr kendi zevki için, kendini tatmin için eser verir” gibi iddialar bu hakikati çürütemez, zira sanatkârın böyle çalıştığı doğru bile olsa, yine eser, bir kere meydana geldikten sonra, sanatkârdan gayrı insanlara hitabeder. Okuyucusuz, seyircisiz veya dinleyicisiz sanat eseri düşünülemez. Bunun için “Ne söylüyor ve kime söylüyor?” sorusunun cevabına göre bir sanatkârın eserleri ileri veya geridir.

Peki, ilerinin ölçüsü nedir? İlerinin ölçüsü, sanat eseriyle, o eserin içinde meydana gelmiş cemiyet arasındaki münasebettedir. Bir cemiyetin bünyesinde onu daha ileri bir tekâmül safhasına götürecektir şartlar, ve aynı zamanda mevcut durumu devam ettirmeye amil olan şartlar vardır. Cemiyetin bu durumu nüfusun tabakalaşmasında ifadesini bulur; cemiyetin ilerlemesinde aktif rol oynayan ve oynayacak olan sınıf ve zümreler vardır, mukadderatları mevcut nizama bağlı ve bunun için de mevcut nizamın müdafii, değişmenin hasmı, olan sınıf ve zümreler vardır. Cemiyet bünyesinin ve sınıf nizamının durumu fikir ve sanatta umumiyetle sosyal değerlerde ifadesini bulur. Bir tarafta, ileri gelişmelerin yarattığı ve inkılâpçı sınıfın ideolojisine tekabül eden bir hayat ve dünya görüşü ve bu görüş noktasından bir tabiat, insan, aşk, güzellik, sanat ve felsefe anlayışı vardır; diğer tarafta, mevcut nizamın müdafii olan sınıf ve zümrelerin kendi durumlarına uygun bir hayat ve dünya görüşü, insan, tabiat, aşk, güzellik, sanat ve felsefe anlayışı vardır. İleri sanat birincisinin, geri sanat ikincisinin sözcüsüdür.

İlerilik, gerilik, sanat eserinin mevzuunda değil, o mevzuu görüş noktasında ve yorumlama metodundadır. Sosyal mevzular kadar tabiat güzellikleri ve aşk ta ileri sanat sahasında yer alabilir; hatta iddia edebiliriz ki ileri sanat bize, devrimizin insan-insan münasebetlerinin her cephesini yorumlamalıdır, her çeşit insan tipini, insan tecrübelerini tahlil edip mânâlandırmalıdır. İleri sanat olmak için mutlaka işçiden, istismardan, sefaletten bahsetmesi gerekmez, işçiden, sefaletten bahsedenden geri sanat eserleri de olabilir, aşktan, sevgiliden, tabiatın bahsedenden ileri sanat eser-

leri olabildiği gibi...

İleri sanatın bir vasfı da, ele aldığı mevzuları gerçeklere uygun olarak, doğru olarak yorumlamasıdır. İleri sanat hakikatin ifadesidir. Sanatın mahiyeti, çeşitli vasıfların üzerinde durulurken bunun başlıca bilgi edinme yollarından biri olduğuna nadiren işaret edilir. Halbuki sanatın başlıca bir fonksiyonu, realiteyi çeşitli tezahürlerinde, daha iyi anlamamıza, öğrenmemize hizmet edışıdır. Biz okuyucular, dinleyiciler veya seyirciler, sanatkârın eserleri yoluyla kendi dar ferdi hayatımızda yaşadığımızı dolayısıyla yaşar, görmediğimizi görür, hissedemediğimizi hissederiz, veya bir şeyleri görüp, hissedip te manalandıramadığımız, anlayamadığımız tecrübeleri anlar, mânalandırırız. Eserleri bu işi yapabildiği derecede, ve bu işi gerçeklere uygun olarak, hakikati ifade ederek yapabildiği derecede, bir sanatkâr büyüktür ve ileridir. Sanatkâr bunu başarabilmek için zamanının ilim ve felsefe gelişmelerinden haberdar olmak zorundadır. Her devrin bir bilgi seviyesi, realiteyi en doğru olarak ifade eden bir fikir sistemi vardır. Büyük, ileri sanatkâr devrinin ilim ve fikir seviyesini iyi bilen ve ele aldığı mevzuları bu en gerçek fikir sistemi bakımından işleyip yorumlayan sanatkârdır.

Şuna işaret edelim ki, ileri sanatın iki vasfı olarak ileri sürdüğümüz, inkılâpçı sınıfın ideolojinin sözcüsü olmak ve gerçekten doğru olarak ifade etmek yani hakikatin sözcüsü olmak keyfiyetleri birbirinden ayrı şeyler değildir. İnkılâpçı sınıfın ideolojisine ilmi ve felsefi görüşler de dahildir. Bilgimizin gerçeklere en uygun, en doğru bir sentezini veren felsefi görüş, ilmi nazariyeler inkılâpçı sınıfın ideolojisini teşkil eder. Tarihte inkılâpçı sınıflar daima, gerçekleri diğer sınıflardan daha doğru olarak görüp anlayabilmişler ve bu anlayışı fikir sistemlerinde ifade etmişlerdir. Çünkü fikir hayatındaki, felsefe ve ilimdeki gelişmeler, sosyal gelişmelerle birlikte ilerler. İleri sanat, geri sanat tefriki ele alınan mevzulara göre değil, görüş noktasına ve yorumlama metoduna göredir dedik. Bu ifade doğrudur. Fakat meseleyi bu kadarla bırakmak yanlış neticelere götürebilir. Her şey sanata konu olabilir; olabilir ancak, sanat tarihine baktığımız zaman devir devir bazı konuların sanatı bilhassa meşgûl ettiğini, bazı sanat cereyanlarının kuvvetlenip, diğer bazılarının zayıf ve silik kaldığını görürüz. Sanat ya doğrudan doğruya veya dolayısıyla mutlaka sosyal şartları aksettirdiğinden, cemiyet şartları ve bunların doğurduğu ana davalar zamanla değiştiğinden, sanat da görüş ve muhteva itibarıyla devir devir farklı vaziyetler gösteriyor. Mevcut cemiyet şartları altında sanat şu veya bu istikamette gelişirken, bir takım belli meseleler "sanat meseleleri" haline gelince, sanatın bu durumu, bu sanat faaliyetleri, dönüp cemiyetin gidişine tesir ediyor. Sanatın şu veya bu görüşü belirtmesi, şu veya bu meselelerin üzerinde durması cemiyette o görüş ve meselelerle ilgili gelişmeleri kuvvetlendirmeye, diğerlerini zayıflatmaya yardım ediyor.

Bu demektir ki sanatın sosyal mahiyeti üzerinde dururken bunu sadece cemiyet bünyesinin sanat üzerine tesiri şeklinde anlamamalıdır; sanatın da cemiyet şartları üzerinde az veya çok bir tesiri vardır. Cemiyet hayatının, insanların giriştikleri başka faaliyetlerin, bütün sahaları birbirlerine karşılıklı tesirlerle bağlıdır, amma şüphesiz, her saha aynı ehemmiyette, aynı ağırlıkta, değildir. Meselâ, cemiyet bünyesi sanata değil, sanat cemiyet bünyesine tabidir. Fakat sanat, diğer faaliyet sahalarından ayırt edilebilir, kendine mahsus vasıfları olan bir insan faaliyetidir ve bir faaliyet olduğu

için de, döner, diğer faaliyet sahaları üzerine tesir eder. Cemiyet-sanat münasebeti tek taraflı, mekanik, otomatik bir münasebet değil, diyalektik bir münasebettir. Sanatın cemiyet içinde oynadığı bir rol vardır.

Tarih boyunca sanat cemiyette böyle bir rol oynıya gelmiştir, fakat bugünün cemiyetlerinde bilhassa faal bir rol oynamak durumundadır. İnsan cemiyetleri tekâmül halinde oldukları için, cemiyet hadiseleri hakkında hüküm verirken yalnız “şimdiye kadar olan” a bakıp muhakeme yürütmek yanlıştır. Bugünün cemiyetleri, daha önceki devirlerden farklı olarak, kendi varlıklarının ve gidişlerinin şuuruna varmışlardır. Daha önceki cemiyet nizamlarında insanlar mevcut sistemi, müesseseleri, kanunları, çeşitli sosyal değerleri teneffüs ettikleri hava gibi tabii ne olduklarının farkına varmadan kabul etmişlerdir. Zaman zaman mütefekkirler cemiyetin ne olduğu ve ne olması lâzım geldiği meselesiyle meşgul olmuşlarsa da gerçek bir bilgiye varamamışlar, nazarı spekülâsyonlardan ileri gidememişlerdir. Halbuki bugün cemiyet hadiselerinin kanuniyetini biliyoruz, cemiyet hadiseleri sahasında gerçek, ilmî bilgiye sahibiz. Ve bu bilgi gittikçe yayılıyor. Bugünün insanları, artan bir derecede, içinde yaşadıkları cemiyet nizamının ve o nizamda kendi aldıkları mevkiin şuuruna varıyorlar. Bu şartlar altında sanat da cemiyette kendi durumunun, oynadığı ve oynayabileceği rolün şuuruna varıyor. İleri sanat bu şuura varmış sanattır. Sadece mevcut sosyal şartları aksettirmek, tahlil ve tenkit etmek kâfi gelmiyor, o şartları değiştirmek cemiyetin daha ileri safhalara gelişmesine hizmet etmek gerekiyor. İleri sanat, bu faal rolü oynayan sanattır, okuyucularında, seyircilerinde, dinleyicilerinde bu değiştirme ve ilerletme şuurunu, şevkini kuvvetlendiren ve gerçekleri doğru görüp doğru yorumlamasıyla müsbet faaliyet yollarını belirten sanattır. Kısacası, ileri sanat, inkılâpçı sanattır.

Böylece, ileri sanat realist ve inkılâpçı sanat olduğu için, zamanın sosyal meselelerine lâkayt kalmaz. İleri olmak için sanatkârın mutlaka her eserinde istismardan, sefaletten, hürriyetten bahsetmesi gerekmez ama, istismarın, harp ve işsizlik sefaletinin, hürriyetsizliğin hüküm sürdüğü bir devirde ileri sanat meselelere sağır kalmaz; ileri ise, mutlaka, ister istemez, bu meseleler başlıca meşguliyetini teşkil eder.

Sanatta ileriliğin ne demek olduğunu belirttikten sonra, sanatta her yeniliğin ilerilik demek olmadığı kolayca anlaşılır. Geçen asrın sonlarında ve bu asrın ilk kısmında sanat âlemini alt üst eden cereyanlar ileri miydi? Resimde kübizm, ekspresyonizm ve daha bir sürü izm’lerle hüküm sürüp şimdiden maziye karışmış bulunan sanat mezhepleri, şiirde “Mânası anlaşılmıyor ama güzel” diye ortaya sürülen sürrealist acayıplıklar, “şuurun akışı” nı tasvir etmek iddiasıyla yazılıp, yazardan başkasının anlayamadığı James Joyce’vari romanlar, belki yeniydiler ama, ileri olmak şöyle dursun, bilâkis çökmekte olan bir cemiyetin sanattaki akisleriydi. Bu sanat hareketleri hem mevcut burjuva nizamına, burjuva estetik, ve ahlâk değerlerine bir isyanı, hem de artık cemiyetin değerlerine inancını kaybetmiş, hayatta bir gaye ve mâna bulamayan sanatkârın hayattan ve cemiyetten kaçışını ifade ediyor. Sıhhatli, verimli bir sanat hayatı ancak, sanatkârın kendi işinin ciddiyetine, yani hayatın bir mâna ve gayesi olduğuna ve kendi sanat faaliyetlerinin bu mâna ve gayeye bir şeyler kattığına inanmasıyla mümkündür. Hayata, insanlara inancını kaybeden sanatkâr kendi sanatının dar sınırları içine kapanıyor, cemiyete ve hayata sırtını çeviriyor. Bu

vaziyette ya kendi ferdî ruh halleriyle haşır neşir olup bunları insan münasebetlerinden, sosyal çevreden tecrit ederek ifade etmiye çabalıyor; veya muhtevayı reddediyor, ancak bir vasıta olan şekli gaye haline getiriyor, şekillerle, tekniklerle uğraşıp mücerret sanat, saf sanat yaptığına hem kendini hem de âlemi inandırmaya çalışıyor. Sanatta bu sapıtmalar ve onun doğurduğu arayışlar, denemeler, teknik ve şekil bakımından sanat mirasına bir şeyler vermiş olabilir, bu tekniklerden daha sonraki gerçek sanatkârlar faydalanabilirler, ama birer sanat hareketi olarak bu hareketler ve meydana koydukları eserler şimdiden sanat tarihi kitaplarının ve müzelerin malı olmuştur.

Sanatta ilerilik meselesi bu kadarla bitmiyor. İlerilik, gerilik bakımından eski sanat karşısında nasıl bir vaziyet alacağız? Muhtevanın ileriliği sanat eserini değerlendirmekte yegâne ölçü müdür? Geri muhtevalı eserlerin sanat eseri olduklarını red mi edeceğiz? Muhteva ve şeklin sanattaki yeri nedir? Bir sürü mesele ki birbirine zincirlenip gidiyor. Bu mevzulara tekrar döneceğiz.

Yığın, Sayı 6, Aralık 1946